

4. Чумарна М. Тихий ангел пролетів. Сповідь Тараса Шевченка. Тризна. – Львів: Апріорі, 2007.- 80 с.: іл.
5. Шевченко Т. Щоденник / Пер. з рос. О. Кониського; Передм. та пер. віршів В. Шевчука. – К.: школа, 2003. – 272 с.: іл.
6. Шевченко Т. Кобзар. – К.: т-во «Знання» України, – «United Service» LTD, 1992. – 384 с.

Віннічук Алаа Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ШВЕЦЬ
Тетяна

**ОБРАЗ «Я» - ЕГО
В НЕФІКЦІЙНІЙ ПРОЗІ
ПАВЛА БОГАЦЬКОГО ТА ДОКІЇ ГУМЕННОЇ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

У статті вперше аналізується егоцентричний образ наратора (автора). Доведено, що «Я»-Его в прозі non-fiction Павла Богацького і Докії Гуменної відображає цілу низку функцій – образотворчу, аксіологічну, пізнавальну, естетичну, інформаційну, комунікативну, оцінну, гедоністичну, компенсаторну, які оприявнюють стиль автора і стиль епохи, сприяють розширенню кола знань реципієнта про історико-літературний процес, про світ і людину в ньому. П. Богацький проектує свою суб'єктивну оцінку на прикладі власного життя, оточення, громадської праці, формування світогляду на народній традиції, і його егоцентричний образ є екзистенційним. Докія Гуменна нарацію власного життя підсилює постійною присутністю «Я»-Его, яке завжди прагне «бути самим собою».

Ключові слова: автобіографізм, егоцентризм, наратор, автотематизм, проза non-fiction

The paper first analyzes the image of the self-centered narrator (author). Proved that the «I» -Eho prose non-fiction and Paul Bogatsky Dokie Humenna reflects a number of functions - Fine, axiological, cognitive, aesthetic, informational, communicative, evaluative, hedonistic compensatory which opriyavnyuyut style and the style of the author, contribute expand the range of knowledge recipient of historical and literary process, the world and man in it. P. Bogatsky projecting their subjective assessment by the example of his own life, environment, public works, on the formation of world folk traditions and its self-centered image is existential. Dokia Humenna narrative of his own life reinforces the constant presence of «I» -Eho, which always seeks to «be yourself.»

Keywords: autobiographism, egocentrism, narrator, avtotematyzm, prose non-fiction.

Постановка проблеми. В закордонній та вітчизняній періодиці не часто згадували творчість письменника-модерніста П. Богацького, який свого часу листувався з В. Винниченком, О. Кобилянською, О. Куліш, М. Грінченко, О. Неприцьким-Грановським та ін. До його 60-річчя А. Животко в газеті

«Краківські вісті» (1943, 4 березня) надрукував статтю біографічного характеру п.н. «Павло Богацький». Австралійське відділення НТШ чомусь вирішило заздалегідь вшанувати 70-річчя з дня народження П. Богацького – 23 січня 1953 р., тоді ж у Сідней вийшла тоненька брошура Івана Рибчина [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій... В українську літературу призабуте ім'я Павла Богацького першими заходились повернути Ф. Погребенник і В. Мацько. Згодом з'явилися статті про нього, авторами яких були В. Прокопчук, М. Комариця, В. Просалова; в 2015 р. Я. Нагорний захистив кандидатську дисертацію «Жанрові аспекти творчості Павла Богацького» [11]. Проте психологію митця, образ «Я»-Его як П. Богацького, так і Д. Гуменної – репрезентантів нефікційної прози в еміграційному середовищі – досі ніхто не розглядав.

Мета дослідження – з'ясувати функціональність художньо-документального твору з точки зору творчо-психологічного феномену через освітлення образу «Я»-Его.

Виклад основного матеріалу... Слід зазначити, що український письменник Павло Богацький (1883-1962) у повосний час жив і працював на сталеварні в Австралії. До виїзду на інший континент був відомим як редактор журналу модерного спрямування «Українська хата» (1909-1914), автор збірок новел «Камелії» (К., 1918), «На шляху до освіти» (Берлін, 1941), повісті «Під баштою зі слонової кости» (Прага; Берлін, 1923), есе «Сучасний стан світового мистецтва» (Прага, 1924), спогадів «Мій дім, мій край... моє життя: Хроніка життя родини Богацьких» [4, с. 28-129], «Українська хата. Київ, 1909-1914» (1955), «З пережитого» [2, с. 249-352], «На горбах Поділля» [2, с. 216-248], наукового дослідження в галузі шевченкознавства «Кобзар» Т.Шевченка за сто років: 1840–1940» (Л.; Краків, 1942). Він упорядкував видання вибраних творів М. Драгоманова (Прага, 1932) з досить об'ємним науковим апаратом, «Малу літературну енциклопедію» (Сідней, 2002). За активну діяльність у Пласті нагороджений орденом св. Юрія в золоті. Був секретарем і почесним доктором Українського соціологічного інституту (Прага), дійсним членом НТШ у Львові і Празі, провідним діячем УПСР.

У передмові до «Малої літературної енциклопедії», залишив погляд на пошукову працю: «... для наведення прикладів покладав *він* [автор. – Т.ІІІ.] чимало уваги і праці, хоч, розуміється, багато чого ще слід би було ілюструвати докладніше, вичерпливіше. Але це дуже часто було неможливе в тих умовах, в яких доводилося складати йому довідник. Серед пояснень гасел, може, найбільш незадовільні саме пояснення літературно-мистецьких напрямків та угруповань, тощо. Для цього треба б було перевести докладніші й ширші студії, та це в емігрантських умовах, напередодні переїзду в Австралію, без потрібних джерел, без бібліотек, була річ неможлива. Упорядчик, звичайно, й сам бачить, що його спроба має, та й мусить мати, з огляду на згадані вище умови, багато хиб, пропусків і недотягнень, але *він* дає те, що міг дати в цих умовах... «Хоч щербатий ківш, та без його ще гірш...» (народна приповідка)» [3, с. 4].

Наведена ілюстрація переконує в тому, що свою скромність, авторське «Я»-Его письменник замінив займенником третьої особи «він», виходить, наче не сам автор розповідає про свою працю, а інша, третя особа. У передостанньому реченні

займенник першої особи «я» змінив на іменник «упорядчик», далі ж знову вживає займенник третьої особи. Не забув П. Богацький подякувати й редакторам, упорядкованого ним видання, зокрема відомим літературознавцям Ю. Пеленському й В. Дорошенкові.

Ф. Погребенник висловив думку про те, «що рідна земля достойно пошанує працю вірного сина, творча спадщина якого є складовою частиною нашої культури, чекає на публікацію у вільній, незалежній українській державі» [3, с. 6]. Насправді в незалежній державі літературна спадщина не перевидана досі, а ось син Левко Богацький (1927–2010) переймався нею, видрукувавши в Сіднеї «Архіви» (2003), «Малу літературну енциклопедію» (2002), написав статтю «Про наукову і творчу спадщину батька» [1, с. 177-183], увівши твори письменника в ширший науковий обіг.

У спогадах про журнал «Українська хата», розповідаючи про конкуренцію між газетою «Рада», П. Богацький знову ж своє «Я»-Его не виставляє на люди, воно екзистенційне, езотеричне, прочитується в контексті, як хвилювання за культурну справу, що йому, як редакторові, довелося виконувати, перебуваючи між Сідллою і Харибдою. Радяни наступали на хатян, мовляв, журнал «сьогодні є, а завтра вже й нема!..», окремі книгарні відмовлялися розпродувати «Українську хату» через її бойкот «Радою». Автор спогадів скрушно описує тодішню ситуацію: «Київ увесь був під ідеологічною п'ятою «Ради» і дивився на «Українську хату» лише через окуляри С. Єфремова і «радян». Навіть М. Зеров потай приходив до редакції купляти примірник...» [5, с. 17].

Спогади «З пережитого» у 1955 р. були надруковані сіднейською україномовною газетою «Вільна думка» (Ч.12-52), «На горбах Поділля» – 1959 року в означеному друкованому органі (Ч. 8-22). Власне великої «хроніки» немає, бо йдеться про кілька дошкільних дитячих років персонажа Гарасимка (Павла. – *Т.ІІІ.*), які він провів у селі Грицьків (нині Городоцький район Хмельницької області). Географічні назви, події відтворено правдиво, а ось прізвище батька змінив на Івана Григоровича Багатенького, однак авторефлексні тенденції, автотематизм яскраво виражений. У спогадових творах П. Богацького автотематична стихія – центральний елемент мемуарної прози, що спроектовується на реконструкцію пам'яті «родинного апокрифу». «На горбах Поділля» за жанровою ознакою нагадує лірично-автобіографічні образки, а в мемуарах «З пережитого» автор акцентує увагу на проблемі ретроспективного погляду щодо жанрової дефініції автобіографії, еволюції самоусвідомлення особистості. Дослідниця Елізабет Брюсс у праці «Автобіографічні діяння: зміна літературного жанру» ознакою автобіографізму вважає співвіднесеність із текстами попередників [13, с. 166]. Хоч авторське «Я»-Его не виступає на передній план, однак є помітним в поєднанні автотематизму, автобіографізму, опису історії та сучасності. Твір «На горбах Поділля» позначений світом автобіографічного письма ХХ ст., трансформований самоусвідомленням, сприйняттям П. Богацьким завдань художньої автобіографії.

У спогадах «З пережитого» концентрується увага на особі автора, що є ознакою егоцентричності. Композиційна структура твору доволі проста, оповідь «вмонтована» у тридцять сім невеликих розділів, кожен з яких складає окремий

фрагмент з біографії письменника, і вони є «психоавтобіографічними». Гадаємо, більш колоритною розповідь П. Богацького була б, якби він вів щоденник чи використав листи. На жаль, письменник документальних матеріалів під рукою не мав, бо, спішно емігрувавши 21 листопада 1920 року, залишив удома все редакційне листування, як і листи до нього М. Шаповала, М. Євшана, А. Товкачевського, співробітників журналу О. Кобилянської, Г. Хоткевича, Артема Хомика, О. Неприцького-Грановського (США) та ін. Щоправда, перебуваючи в еміграції, налагодив нетривале листування з І. Айзенштоком, секретарем Інституту літератури імені Шевченка в Харкові, який цікавився архівом журналу «Українська хата» [6, с. 6].

Семантика автотематизму прочитується й в художніх творах Д. Гуменної (1904-1996), яка позиціонує себе крізь призму персонажів у романах «Золотий плуг», «Мана», «Хрещатий Яр», книзі спогадів «Дар Евдотеї» – використання стилістично маркованих одиниць різних стилів робить мемуари Д. Гуменної яскраво достовірними. Технікою нефікційної прози позначено й щоденникові зошити письменниці, що їх започаткувала ще у 1933 р. й постійно вела до 1984 р.

Її егоцентризм оприявлений образом самоти і розпачу. Так, свій еміграційний зошит за номером 20 розпочинає записом від 19 березня 1948 р. Запис як запис, лише у стилі Д. Гуменної, недомовлений, позначений символами, песимізмом: «44 роки, 45 років життя якраз добре... Може й перейду через ніж, але чи я вже буду та? Чи буду Явдоня, якою була змалку й досі?.. Інакше: я хочу не перейти 45 років. Це була б найкраща розв'язка» [7: 1, арк.2]. І вкотре внутрішнє «Я» бореться зі світом, де для неї немає затишку, образ самоти супроводжує письменницю постійно, упродовж ведення діаріуша. Розпач, самота, безнадія, безпомічність, песимізм, марнота життя – екзистенція у плані існування «Я–соціум», «Я–довкілля», «Я–Ми», «Я–Інший», це те езотерично хитке внутрішнє буття наратора, що відображено в структурі тексту, тим часом «життя різнобарвними клаптями сунеться довкола і треба студій лише про запис. Як його все зрозуміти і якої дороги триматися, на якому сучку зачепитися? Від цього залежить як мені бути і де подіти свій дух. Була творчість. Те – припечатане, як негодяще. Нема сили опертися присудові... О, Докіє, поможи мені!» [8: 5, арк. 11]. Задекларована внутрішня тривога майбутнього зринулася 11 липня 1950 р., коли письменниця кілька місяців тому як ступила на американську землю і не знала, чого сподіватися.

Якщо П. Богацький не виставляє своє «Я» напоказ, то в Д. Гуменної «Я»-Его трансформовано в центральний образ, займенник першої особи присутній у неї майже на кожній сторінці: «Ну, я ще розриваю зі «Словом». Костюк хоче Дончука конче в «Слові» зберегти, то як їм хочеться такого члена, хай тішаться ним. «Слово» ніколи нічим мені не стало в пригоді за ці важкі роки виживання. Не маю за чим шкодувати» [10 : 9, арк. 64]. Зголосилась, але не вийшла Д. Гуменна зі спілки письменників, про що свідчить її роман, виданий 1968 р. під маркою ОУП «Слово». Або ще промовистий факт зі щоденника: «Почула доповідь Шевельова, що з міркувань науки треба прийняти в чужомовних написах Київ (не Kyiv), а як так, то й Lvov, не Lviv. Для цього він годину обґрунтовував «женевами» і «флоренціями», а тоді два слова про необхідність Київ, Lvov. І всі дякували, аплодували «чистій

науці», яка хоче протягти русифікаційну тенденцію. Я спробувала заперечити, але Встухов збив мене словами: «Це не запитання». І я замовкла. Бридко йти в таку «Академію». Тепер хочу написати Шевельову листа, хай хоч так почує, що не всі згодні» [9: 6, арк. 60].

У такий спосіб образ українських письменників, середовища й образ автора постає в щоденнику як синкретичне явище. Д. Гуменна була особистістю тонкої душевної організації, володіла талантом, сильним моральним почуттям, даром надмірної чутливості до розвитку майбутніх суспільних і культурних процесів, передбачення, прораховувала логічні ходи з тим, щоб ніде не помилитись. У сфері суспільно-історичного процесу сповідувала національний принцип політичної рівності між сусідами-країнами, тому вірила в майбутнє України як незалежної суверенної держави, у щоденникових записах зчаста звертається до її минулого з проекцією на майбутнє. Свободу індивіда і свободу творчого процесу розглядала як апріорі суспільного цілого, що не суперечить загальнодержавним інтересам, а навпаки, наближає незалежність державного суверенітету. Письменниця усвідомлювала свободу – «бути самим собою», мовляв, свобода волі визначає моральну відповідальність особистості за свої дії. Вона позиціонує себе з демократичними принципами, що базуються на власне сформованому світогляді, у щоденникових записах представляє підкреслено власну точку зору на події і факти. Остання передається через «Я»-Его й проектується на «Іншого». Авторка розкриває панорамну картину літературного життя за особистими спостереженнями, переважно через оцінку творчості близьких до неї по духу колег, моделює за індивідуальною природою буття, залучивши «на підмогу» внутрішній стан, емоційні порухи душі, інтуїтивні передчуття, передбачення, набутий досвід. Її Его-ідеал, як свідчать нотатки, супроводжує все життя й становить високі стандарти, водночас спрямовує автора до досконалості у вчинках, помислах. Ідеалізуючи власні міркування, їх перевагу над ідеями реалістичними, апелюючи до аргументів, саме так фактографічно я фіксую момент дня: думка моя об'єктивна, то умовисновок є також вірним. Насправді, в тексті взаємодіють бінарні суб'єкт /об'єктні відношення, тобто суб'єктивні твердження (вірні чи хибні), думки автора перетворилися в текст і разом з оповідачем стали об'єктом для читача. Текст щоденника існує тепер незалежно від автора і став об'єктом дослідження, в якому увиразнено суб'єктивно-психологічну оцінку письменниці щодо розвитку літературного процесу ХХ ст. Означена парадигма в щоденниковій прозі репрезентована талантом, начитаністю, інтенційною свідомістю, з допомогою якої порушується певна проблема.

Висновки... Стисло проаналізувавши нефікційну прозу П. Богацького і Д. Гуменної, можна зробити висновок, що проза non-fiction відображає цілу низку функцій – образотворчу, аксіологічну, пізнавальну, естетичну, інформаційну, комунікативну, оцінну, гедоністичну, компенсаторну. Останні вказують на стиль автора і стиль епохи, сприяють розширенню кола знань реципієнта про історико-літературний процес, про світ і людину в ньому. П. Богацький проектує свою суб'єктивну оцінку на прикладі власного життя, оточення, громадської праці, формування світогляду на народній традиції, дотримуючись християнських звичаїв, біблійних десяти заповідей, найголовніше – «не суди». У нього образ «Я»-Его, наче

равлик, захований у внутрішню оболонку і треба бути добрим езотериком, щоб дешифрувати внутрішній світ. У щоденниках і спогадах Д. Гуменної увиразнена суб'єктивно-психологічна оцінка літературного процесу, власного життя й супроводжується під постійним «прицілом» «Я»-Его, що завжди, за її ж висловом, прагне «бути самим собою». У щоденниковій прозі авторка моделює образ наратора в комунікативному аспекті, через соціальну аперцепцію, соціальних груп, творчість окремих письменників. Аперцепція для Д. Гуменної стає життєвим стилем. Свій образ вона сприймає через компаративну матрицю, усвідомлення матеріалу під впливом попередніх знань, досвіду. Внутрішня психічна сила обумовлювала її поведінку в соціумі, ставленні Я до Іншого. Занотовані думки в щоденникові увиразнюють внутрішній світ авторки, підсвічують її світобудову, світорозуміння, розкривають «секрети» творчої лабораторії митця й, сподіваємось, стануть об'єктом наступних студій.

Література:

1. Богацький Л. Про наукову і творчу спадщину батька / Левко Богацький // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : зб. наук. праць / за ред. В. П. Мацька. – Хмельницький : Просвіта, 2005. – С. 177–183.
2. Богацький П. Архіви : збір. Левко Богацький / Павло Богацький. – Sydney: б.в., 2003. – 432 с.
3. Богацький П. Мала літературна енциклопедія = Ukrainian concise encyclopedia of literary terms / склав Павло Богацький. – Сідней : б.в., 2002. – 244 с.
4. Богацький Павло. Мій дім, мій край... моє життя: Хроніка родини Богацьких / Павло Богацький // Пам'ятки України. – 2000. – № 3–4. – С. 128–129.
5. Богацький П. Українська Хата. Київ, 1909–1914 [спогади] / Павло Богацький, Микита Шаповал, Аркадій Животко ; упоряд. С. Зеркаль. – Нью-Йорк, 1955. – 50 с.
6. Богацький Павло. «Українська хата» (До історії української журналістики) / Павло Богацький // Українська мова та література. – 1999. – Ч. 10 (122). – С. 6.
7. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф.234. – Оп.1. – 111 арк.
8. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф.234. – Оп.5. – 118 арк.
9. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф.234. – Оп.6. – 104 арк.
10. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф.234. – Оп. 9. – 107 арк.
11. Нагорний Ярослав Володимирович. Жанрово-стильові аспекти творчості Павла Богацького.— Дис ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Нагорний Ярослав

Володимирович; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2015. – 190 с.

12. Рибчин І. Павло Богацький / Іван Рибчин. – Сідней, 1953. – 15 с.

13. Bruss E. Autobiographical Acts: The Changing of Literary Genre / E. Bruss. – Baltimor, 1976. – 184 p.

Швець Тетяна Валентинівна – аспірант Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Викладач кафедри української мови та літератури. Науковий відділ Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

**ПРОСАЛОВА
Віра**

**«КАМЕЛІЯ» ПАВЛА БОГАЦЬКОГО
ЯК «ПСИХОЛОГІЧНА АРАБЕСКА»**

«Творчість в найширшому змислі стала тою мрією раба, єдиною формою повною свободи його та гармонією з самим собою»
Микола Євшан.

У статті виявлено відповідність ранніх творів Павла Богацького їх авторському жанровому визначенню – арабески, обґрунтовано поєднання в «Камелії» різних, як у східному орнаменті, елементів, з'ясовано риси імпресіоністичної образності, значення символу камелії у творі.

Ключові слова: імпресіонізм, етюд, арабеска, актуальний хронотоп, символ.

The article casts light upon the accordance of early works of the author Pavlo Bogatsky to their genre's definition – arabesque. It also focuses on reasonable combination of different, like oriental ornament, elements in «Camellia» and reveals features of impressionistic imagery, the meaning of the camellia's symbol in the artistic work.

Key words: impressionism, sketch, arabesque, the actual time-space, symbol.

«Камелії» (1918-1919) – так називається збірка новел, етюдів та оповідань Павла Богацького, що складається з шістнадцяти досить різних за стилістикою творів, позначених пошуками автором свого індивідуального стилю. Творче становлення прозаїка відбувалося напередодні Першої світової війни, що підтверджує хронологія його ранніх творів («Осінній цвіт» (1909), «Рожева квітка» (1910), «В обіймах минулого» (1911), «Етюд» (1912) та ін.), в атмосфері гострої естетичної боротьби, що розгорілася між «хатянами» і «радянами». Представники «Української хати», як стверджує Віра Агєєва [1], прагнули «утвердити автономність літератури щодо ідеології й політики», відмовлялися «ставити її «на службу» навіть і найшляхетнішим позамистецьким завданням», що призвело до надзвичайно гострої ідейно-естетичної боротьби. Роботу над збіркою «Камелії» письменник мусив